

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ З ВРАХУВАННЯМ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ (З ПОЗИЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ)

Проблема збалансованого розвитку є актуальною на державному, регіональному і місцевому рівнях. Збалансованого розвитку на місцевому рівні досягти особливо складно. Збалансованість проявляється на реальних сторонах життєдіяльності людей: якості довкілля, якості життя, і, в тому числі, на якості відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, тобто рекреаційної сфери.

На досягнення збалансованого розвитку, забезпечення комфортних природних умов життєдіяльності спрямована Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки і розроблені на її основі місцеві програми формування регіональних екологічних мереж. Програмами передбачено впорядкування природокористування і природозаповідання, розбудову цілеспрямованих форм організації території, оптимізацію ландшафтно-екологічної структури господарювання і життєдіяльності. Сьогодні рекреація постає як глобальне явище, що має стабільні темпи зростання, тому її вважають одним з найперспективніших напрямів суспільно-економічного розвитку.

Як стверджує М.С. Нудельман у своїй праці "Соціально-економічні проблеми рекреаційного природокористування" [5] історично взаємостосунки суспільства і природи розвивались по мірі накопичення знань і досвіду від пасивної охорони природних об'єктів до раціонального природокористування, що включає охорону, відновлення і відтворення природних ресурсів і інші заходи. Природні рекреаційні ресурси є незмінною умовою і матеріальною базою розвитку рекреаційного природокористування, а їх охорона від забруднення і руйнування – пріоритетне завдання суспільства. Охорона природи важлива не лише в економічному відношенні, але й як засіб захисту здоров'я людини. Ступінь задоволення рекреаційних потреб залежить від якості оточуючого середовища в тому чи іншому регіоні. Взагалі рекреаційні потреби в відповідному стані оточуючого природного середовища цілком співпадають з екологічними потребами індивіда в природних передумовах його життєдіяльності – в чистому повітрі і воді, в спілкуванні з живою природою – і мають суспільне значення, яке залежить від рівня розвитку виробничих сил і характеру виробничих відносин.

Головною метою роботи є висвітлення географічних підходів до збалансованого розвитку території через призму перспективи рекреаційного природокористування.

Прийняття у другій половині 90-х років міжнародної програми формування Пан'європейської екологічної мережі сприяло розробці відповідних програм на національному і регіональному рівнях. Основні еколого-географічні підходи до збалансованого розвитку території в Україні викладені у монографічному дослідженні "Проблеми комплексного розвитку території" (І.А. Горленко, Л.Г. Руденко, Г.В. Балабанов) в 1994 році [2]. У колективній науковій праці "Сбалансированное экономическое, социальное и экологическое развитие территории" (1991) збалансований розвиток розглядається авторами як процес відтворення економічних, соціальних і екологічно виправданих пропорцій, які відображають ієрархічно підпорядковану і територіально впорядковану систему суспільно-природних відносин. У 2000 році затверджено Закон України "Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки". Фундаментальні положення концепції екомережі викладені в монографії Ю.Р. Шеляг-Сосонка, М.Д. Гродзинського, В.Д. Романенка "Концепция, методы и критерии создания экосети Украины". Дослідженню проблеми

формування і розвитку регіональної екологічної мережі присвячена праця П.Л. Царика [9], в якій виявлено основні структурно-функціональні елементи екомережі, обґрунтовано шляхи ландшафтно-екологічної оптимізації території. Проблеми рекреаційного використання ландшафтів, аналіз природних рекреаційних ресурсів на основі оцінок як покомпонентних ресурсів рельєфу, клімату, поверхневих і підземних вод, флори і фауни, так і інтегральних ландшафтних ресурсів викладені в монографії Л.П. Царика "Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу" [8]. На увагу заслуговує інша праця цього ж автора "Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія і практика" [7], в якій типологізовано регіональні екологічні проблеми, висвітлено критерії та підходи до ландшафтно-екологічної оптимізації території в руслі провідних національних і регіональних програм.

Формування регіональної екологічної мережі спрямоване на вирішення проблеми узгодженого розвитку території, створення екологічно безпечного середовища життєдіяльності людей. Провідними соціально-направленими формами природозаповідання виступають природні національні і регіональні ландшафтні парки. Створення регіональних ландшафтних парків і природних національних парків – спосіб задоволення зростаючих потреб населення в рекреаційних територіях, що дозволяє, з одного боку, замінити стихійне їх використання, що здебільшого призводить до деградації екосистем, врегульованим, а з іншого боку – створити необхідні умови для відпочинку.

Як стверджують П.Т. Яценко, Е.М. Гребенюк, Л.А. Тасенкевич, Н.П. Жижин Е.И. Прядко в своїй праці "Природные национальные парки Украины" [10] зараз організація відпочинку на природі являє собою досить слабо зкоординовану і направлену діяльність. З чотирьох типів рекреаційної діяльності – оздоровчої, лікувальної, спортивної і пізнавальної – найбільш централізовані перші дві, що обумовлено приуроченістю до матеріальної бази в вигляді різноманітних споруд (санаторіїв, будинків відпочинку, пансіонатів і т. д.) А перспективи розвитку відпочинку в парках визначаються тенденціями рекреаційної діяльності і стабільністю екосистем до антропогенного впливу.

Рекреація і природозаповідання – ці дві сфери природокористування сьогодні взаємопов'язані і виступають однією із базових складових узгодженого регіонального розвитку. Тому доцільно перспективний розвиток рекреаційних територій узгоджувати з особливостями територіальної організації регіональної екологічної мережі, з метою досягнення гармонійного (пропорційного, збалансованого) розвитку території, збереження природних і соціальних функцій ландшафтів.

Згідно з дослідженнями П.Л. Царика [9] складовими елементами регіональної екологічної мережі Тернопільської області виступають біологічні ядра: Малопопільське, Стіжкоцько-Гловецьке, Кременецьке (філія заповідника), Веселівсько-Довжоцьке, Суразьке, Вороняцьке, Лановецьке, Лубянківське, Мильнівське, Залужанське, Стрийовецьке, Медоборське (держ. заповідник "Медобори"), Серетсько-Чистилівське, Семиківсько-Ішківське, Тербовлянське, Яблунівське, Росохацько-Озерянське (ліс. держ. заказник "Дача Галілея"), Берем'янсько-Шутроминське, Заліщицьке, Шупарське, Поточансько-Урманське, Комарівське, Голицько-Підвисоцьке, Рудниківсько-Довгівське, Яргорівсько-Криничанське, Савинсько-Пуликовське, виділені у складі природних державних заповідників, природних національних парків, заказників загальнодержавного значення, а також екологічні коридори – полоси лісової, лучної, болотної та степової рослинності по долинах річок, горбогірних вододільних місцевостях широтної чи меридіональної спрямованості шириною від 2 кілометрів. Виділені природні ядра репрезентують всі ландшафтні райони, а, значить, дотриманий головний принцип формування екомережі – створення біологічного ядра в кожному ландшафтному районі.

До основних структурних елементів екологічної мережі Тернопільської області відносять: національні елементи екомережі, регіональні елементи екомережі.

До національних елементів екомережі належать: природний національний парк

“Кременецькі гори”, що займає східну частину Гологоро-Кременецького кряжу, природний заповідник “Медобори”, розташований в межах східної частини Товтрової гряди до кордону з Хмельницькою областю; природний національний парк “Дністровський каньйон” у межах дністровської долини Тернопільщини;

Регіональні елементи екологічної мережі представлені: Малополянським регіональним ландшафтним парком в межах південної частини фізико-географічної області Малевого Полісся; регіональним ландшафтним парком “Вороняки”, що займає східні відроги Вороняків; Лановецьким регіональним ландшафтним парком в басейні р. Горинь та р. Жирак; Залозецьким регіональним ландшафтним парком в басейні р. Серет; Вертелківським регіональним ландшафтним парком в басейні р. Серет; регіональним ландшафтним парком “Збараські Товтри” в межах центральної частини Товтрової гряди Тернопільщини; регіональним ландшафтним парком “Загребелля” на північно-західній околиці м. Тернополя; регіональним ландшафтним парком “Княжий ліс” в околиці м. Теревовля на межиріччі Серету і Гнізни; Буданівським регіональним ландшафтним парком в басейні р. Серет; регіональним ландшафтним парком “Середньосеретський” в долині середньої течії р. Серет; регіональним ландшафтним парком “Подільське Надзбруччя” в мальовничій околиці Скали-Подільської; регіональний ландшафтний парк “Бережанське горбогір'я” в мальовничому куточку опільських ландшафтів; Язловецьким регіональним ландшафтним парком на межиріччі Стрипи і Вільховця.

Практично всі структурні елементи регіональної екологічної мережі є придатними для рекреаційного використання. Але на особливу увагу заслуговують регіональні ландшафтні парки (РЛП) з перспективою формування природних національних парків (ПНП).

Окрім цього, як зазначає в своїй монографії “Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу” Л.П. Царик, 90% потенційних рекреаційних територій – це лісові ландшафти, і тому вони повинні розглядатися як особливо цінні і підлягати особливому режиму використання, відновлення і збереження. В зв'язку з цим найцінніші в рекреаційному відношенні ліси доцільно перевести в категорію рекреаційних лісів. За рахунок створення в перспективі двох національних природних парків (“Кременецькі гори” та “Дністровський каньйон”) загальною площею близько 38 тис. га, а також регіональних ландшафтних парків (“Вороняки”, Малополянського, “Збараські Товтри”, “Княжий ліс”, “Бережанське Опісля”, “Середньосеретського”, “Подільське Надзбруччя”) площею орієнтовно 5 тис. га збільшиться частка рекреаційних територій в межах Тернопільської області на 43 тис. га. Також перспективні РЛП “Збараські Товтри”, “Княжий ліс”, “Бережанське Опісля”, “Вертелківський” і інші, дозволять вирішити проблему дефіциту рекреаційних ресурсів, яка існує для жителів м. Тернополя, а також задовільнити потреби в рекреаційних територіях Збараської, Теревовлянської, Залізцівської, Лановецької і ін. рекреаційних зон.

Домінування в екологічній мережі ПНП і РЛП пояснюється тим, що їх створення сприятиме розвитку рекреаційної сфери, а також ПНП і окремі РЛП виступають зв'язуючими елементами обласної екологічної мережі з сусідніми регіонами. Так, наприклад, ПНП “Дністровський каньйон” і РЛП “Подільське Надзбруччя” пов'язують регіональну екологічну мережу з південними районами Хмельницької, північними районами Чернівецької, і північно-східними районами Івано-Франківської області.

Виділення елементів перспективної екологічної мережі проводилося з урахуванням схеми ландшафтного районування території проф. К.І. Геренчука [4] і запропоновані Л.П. Цариком природні ядра репрезентують всі ландшафти і групи ландшафтів Тернопільщини. РЛП і ПНП, що формують структурні елементи регіональної екологічної мережі, широко застосовуються в туристсько-рекреаційних цілях. Одним із важливих завдань формування регіональної екологічної мережі є розширення та впорядкування туристсько-рекреаційних систем регіону. І, аналізуючи ландшафтно-рекреаційне зонування території за програмою “Сучасний стан і потреби курортно-туристично-рекреаційного

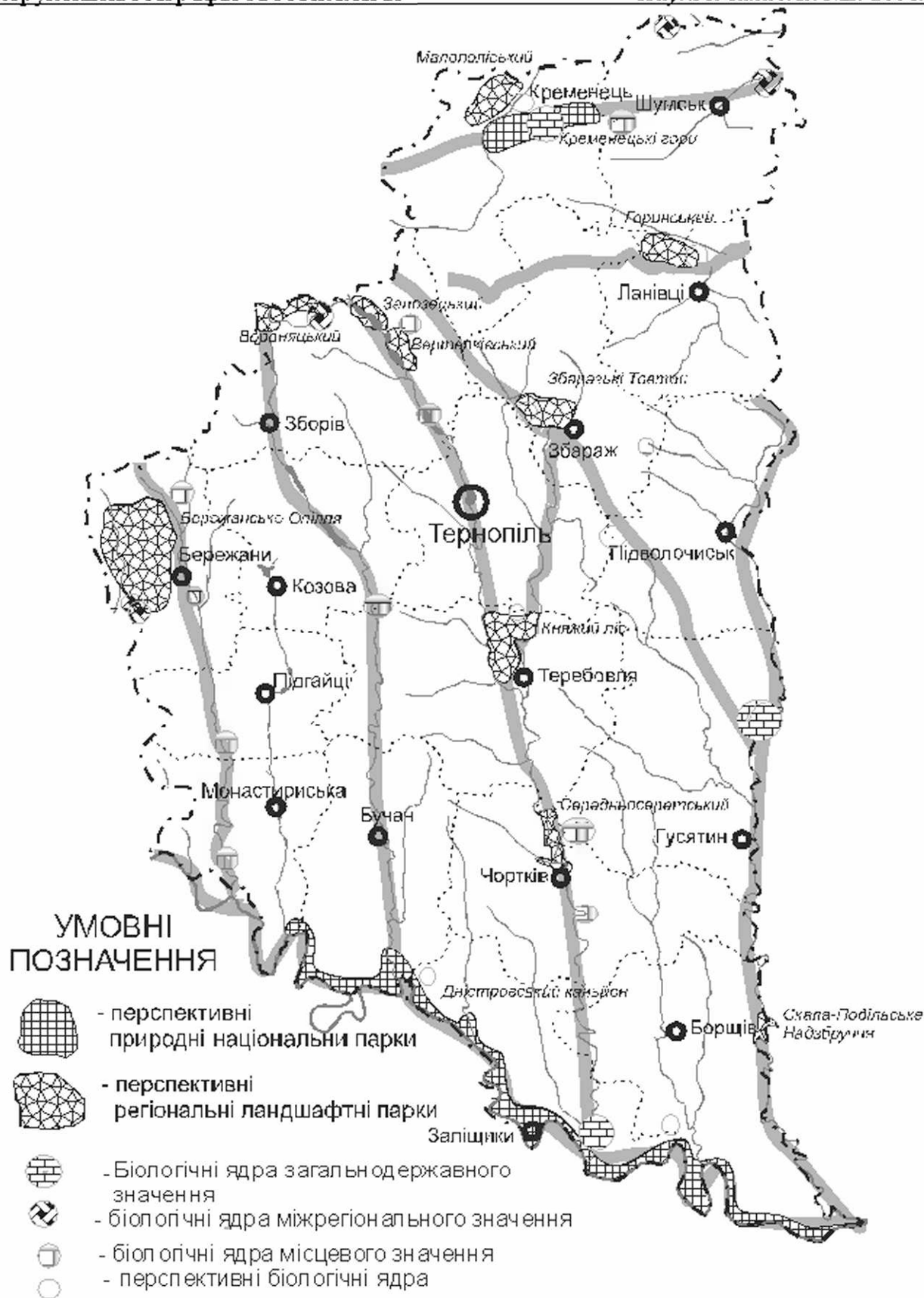

Рис.1 Перспективні природні національні парки та регіональні ландшафтні парки з врахуванням розвитку регіональної екологічної мережі. (за Цариком П.Л.)

обслуговування населення" (Київ, 1990) і структурні елементи регіональної екологічної мережі Тернопільської області, можна відмітити те, що до природних ядер приурочені не лише ПНП і РЛП, а також рекреаційні зони і комплекси (табл. 1).

Таблиця 1

Природні ядра в системі рекреаційних зон Тернопільщини.

№ п/п	Назва природного ядра (РЛП)	Ландшафтна приуроченість	Рекреаційна приуроченість	Площа, га (площа перспект)	Площа рекреац. ландша., тис. га
1.	Малополіське ("Малополіський" РЛП)	Малополіський Гаївський ландшафт	Кременецька рекреаційна зона	500 (2000)	14,3
2.	Кременецьке ("Кременецькі гори" РЛП)	Кременецький ландшафт	Кременецька рекреаційна зона	1000	
3.	Вороняцьке (РЛП "Вороняки")	Опільський ландшафт	Перепельницький рекр. комплекс	50	1,8
4.	Лановецьке ("Горинський" РЛП)	Подільський Лановецький ландшафт	Лановецька рекреаційна зелена зона	300 (1500)	0,1
5.	Залужанське (РЛП "Збаразькі Товтри")	Збаразький Товтровий ландшафт	Збаразька рекреаційна зона	250 (1500)	2,5
6.	Яблунівське (РЛП "Серетський")	Подільський Гусятинський ландшафт	Буданівсько-Чортківська рекр. зона	1500	11,9
7.	Теребовлянське (РЛП "Княжий ліс")	Подільський Тернопільський ландшафт	Теребовлянська рекр. зона	800 (1500)	6,4
8.	Росохасько-Озерянське (РЛП "Скала-Подільське Надзбруччя")	Подільський Гусятинський ландшафт	Борщівська рекреаційна зона	1500	7,0
9.	Голицько-Підвисоцьке (РЛП "Бережанське горбогір'я")	Бережанський Опільський ландшафт	Бережанська рекреаційна зона	500 (6000)	6,1
10.	Залозецький РЛП	Подільський Тернопільський ландшафт	Залізцівська рекреаційна зона	1000	4,1
11.	Вертеблівський РЛП	Подільський Тернопільський ландшафт	Залізцівська рекреаційна зона	1500	
12.	Берем'янсько-Шутроминське, Шупарське, Заліщицьке (РЛП "Дністровський каньйон")	Подільський Заліщицький ландшафт	Бучацька рекр. зона, Мельнице-Подільська рекр. зона, Заліщицька рекр. зона	100 500 1000	15,4 4,7

Перспектива формування РЛП і ПНП вимагає зміни акцентів господарювання в напрямку розвитку туристсько-рекреаційної інфраструктури, зміни традиційної агропромислової спеціалізації на рекреаційну, виділення місць для кемпінгів, мотелів, будівництво чи оновлення під'їзних шляхів. Адже саме рекреаційний сервіс є найбільш відсталою ланкою рекреаційного господарства області.

Безперервне збільшення кількості людей, які бажають відпочити на лоні природи, в тому числі самодіяльних рекреантів, і збільшення їх мобільності свідчать про те, що необхідно створити науково обгрунтовану мережу природних територій різного функціонального призначення. Організація парків є передумовою переходу від екстенсивного рекреаційного природокористування до інтенсивного, яке передбачає

раціональне природокористування, охорону та відновлення природно-територіальних комплексів.

Перспективні ПНП і РЛП з врахуванням регіональної екологічної мережі Тернопільської області показано на картосхемі (Рис. 1).

Створення мережі природних національних і регіональних ландшафтних парків, а також органів управління ними сприятиме формуванню передусім цілеспрямованому розвитку рекреаційної інфраструктури і належного використання природних рекреаційних ресурсів, їх організація забезпечує відчутний соціально - економічний ефект з мінімальними збитками для природи. Альтернативний підхід до вирішення проблеми раціонального рекреаційного природокористування - це залучення в даний вид користування все більшої кількості земель, зокрема створення в перспективі ПНП і РЛП. Дослідження показали, що рекреаційне використання в екологічно допустимих обсягах лісів, не призначених безпосередньо для відпочинку, оздоровлення і туризму, без вагомих додаткових вкладень коштів в лісове господарство і збитку оточуючому середовищу може принести значний соціально-економічний ефект. (Генсирук С.А., Нижник М.С., Возняк Р.Р. "Рекреаційне використання лісів") [1]. Отже, однією з важливих умов гармонійного (узгодженого, збалансованого) розвитку території є функціонування на належному рівні двох таких складових природокористування як рекреаційна сфера і природозаповідання. І саме перспектива створення ПНП і РЛП дозволить підвищити ефективність господарювання, зберегти природні і соціальні функції ландшафтів, вирішити певні екологічні проблеми.

Література:

1. Генсирук С.А., Нижник М.С., Возняк Р.Р. Рекреационное использование лесов – Киев: Урожай, 1987. – 244 с.
2. Горленко И.А., Руденко Л.Г., Балабанов Г.В. и др. Проблемы комплексного развития территории. – К.: Наукова думка, 1994. – с. 8-59.
3. Горленко И.А., Руденко Л.Г., Малюк С.Н., Лебедь Н.П. Сбалансированное экономическое, социальное и экологическое развитие территории (экономико-географические аспекты). – К., 1991. – 56 с.
4. Геренчук К.И., Койнов М.М., Цись П.М. Природно-географический поділ Львівського та Подільського економічних районів. – Львів: В-во ЛДУ, 1964. – 222с.
5. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования – Киев: Наукова думка, 1987. – 125с.
6. Преображенский В.С., Веденин Ю.А. География и отдых. – Москва: Знание, 1971. – 47 с.
7. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія і практика (на матеріалах Тернопільської області) – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 214с.
8. Царик Л.П., Чернюк Г.В. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу (на прикладі Тернопільської області). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188 с.
9. Царик П.Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області). – Тернопіль, вид-во ТНПУ, 2005. – 172с.
10. Яценко П.Т., Гребенюк Е.М., Жижин Н.П., Прядко Е.И. Природные национальные парки Украины – Л.: Вища школа, 1988. – 192 с.

Summary:

Novitska S.R. PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TERRITORIES TAKING INTO ACCOUNT FORMING OF ECOLOGICAL NETWORK (FROM POSITION OF CONCEPTION OF THE BALANCED DEVELOPMENT).

Geographical approaches are considered to the balanced development of territory through the prism of recreational use of natural resources prospect. Interference between of forming of regional ecological network and perspective regional landscape parks is shown with recreatsiynimi areas and complexes. It is emphasized, that recreation activity are interconnected and make one of the constituent parts of base well - balanced regional development.